

BOEKEN

Orgelman. Felix Nussbaum. Een schildersleven

Mark Schaevers

Orgelman. Felix Nussbaum. Een schildersleven

456 blz.

Gebonden: 49,90 euro

ISBN 978-90-234-9742-4

Paperback: 39,90 euro

ISBN 978-90-234-8827-9

De Bezige Bij

Wanneer de Joods-Duitse schilder Felix Nussbaum (1904-1944) weer eens op het kussen ging staan, om wat groter te lijken, was dat om te verkondigen dat je niet met ideeën, maar met kleur schildert. Was Nussbaum niet groot, hij was in het interbellum in elk geval een grote naam. Na de Tweede Wereldoorlog leken zijn schildersroem en zijn hele bestaan echter vergeten, wat er ons aan herinnert “hoe hard Hitler kon gommen”. In *Orgelman. Felix Nussbaum. Een schildersleven* (2014) maakt Mark Schaevers zijn leven opnieuw zichtbaar. Met veel zorg, hij won er de Gouden Boekenuil 2015 mee, schrijft hij stukjes rond elk teruggevonden spoor. Niet alleen de cruciale brief die leidde naar het schuiladres van Nussbaums schilderijen op de Brugmannlaan in Ukkel, maar evengoed doorhalingen op toeristenvisums van Felix Nussbaum en zijn Poolse vrouw, de schilderes Felka Platek, en zelfs herinneringen aan niet langer bestaande schilderijen.

In Nussbaums geboortestad Osnabrück toont het Felix-Nussbaum-Haus vandaag tweehonderd werken. Dit ‘museum zonder uitgang’ was in 1998 het eerste bouwwerk van de Amerikaanse architect Daniel Libeskind (1946), zelf kind van twee Holocaust-overlevenden. Via www.felix-nussbaum.de/werkverzeichnis kan u op zoek naar aanwijzingen op nog heel wat andere werken, want Schaevers heeft je intussen leren kijken. Naar Nussbaums vooroorlogse komische figuurtjes achter prikkeldraad, of naar de tekens van zijn eigen ondergang op zijn grote, Brusselse oorlogsdoek *Triomf van de dood*.

In oktober 1932 mogen de Nussbaums dankzij zijn Staatsprijs van de Pruisische academie naar Rome. Nussbaum werkt er in een atelier naast dat van Arno Breker. Schaevers volgt hun zo uiteenlopende lotsbestemmingen: Breker wordt Hitlers hofkunstenaar, de Nussbaums zullen Berlijn niet meer terugzien. Als ballingen belanden ze eerst in Oostende, dat in schildersogen, zo merkt Schaevers fijn op, Rome kan overtroeven. Hij maakt ons getuige van Nussbaums eerste ontmoeting met James Ensor, van achter zijn zelfgetekend masker tijdens een carnavalswedstrijd.

Een nestgevoel vinden de Nussbaums pas in hun appartement in de Archimedesstraat 22 in Brussel, waar ze van oktober 1937 tot hun arrestatie in juni 1944 verblijven. Hier wilde Nussbaum de kunst voortzetten in de sfeer van de grote meesters van de Belgische schilderkunst. In Brussel vat hij de gebeurtenissen van zijn tijd: “Het oorlogsgevaar focust zijn werk, elk doek is goed.”

Felix Nussbaum zal aan het begin van de oorlog een tijd vastzitten in het kamp van Sint-Cyprien in Frankrijk. Het is zijn intrede in de wereld van de vernedering, “zonder recht van retour”. Hierna duikt het koppel onder op verschillende adressen in Brussel. Toch werkt Nussbaum ook nu nog, voortaan op de mansardekamer, in de Archimedesstraat. Op zijn doek *Orgelman* verandert hij de orgelpijpen in geperforeerde mensenbotten. De orgelman op *Triomf van de dood* zal een oor afdekken. Deze melancholische figuur staat voor de schilder die op zoek blijft gaan naar een echo, hoezeer ook in de hoek gedreven tussen hoge muren zoals op Nussbaums bekendste schilderij *Zelfportret met jodenpas*. Zelf is Schaevers ook een echoënd schrijver. Bij een doek met acht aardappelen in de hongerwinter van 1941 hoort Nussbaum misschien wel weer zijn moeder zeggen dat hij moest tekenen waar hij trek in had.

Hoe Felix en Felka de jaren beleven, lezen we ook via auteurs die naar dezelfde steden vluchtten, zoals in Oostende Irmgard Keun, de meest gehate vrouw in het Derde Rijk genoemd, en in Brussel Jean Améry die schrijft dat een vluchteling zoveel verliest dat hij zelfs een vreemde voor zichzelf wordt. Schaevers ziet gaandeweg nog één heimat voor Nussbaum: de parallelle wereld van zijn eigen werk. Het laatste spoor vinden we bij Primo Levi, de hoofdchroniqueur van Auschwitz, waarnaar de Nussbaums op 31 juli 1944 gedeporteerd worden, met de laatste trein die vanuit de Dossin Kazerne in Mechelen naar het oosten vertrekt. De lezer had hen net zo goed leren kennen.

—

AN DEVROE